

A náš úděl mezi tímto dvojím revolučním střediskem?

Za světové války, abych mluvil populárně, ale plasticky, „svezli jsme se“ s francouzskou myšlenkou revolučně měšťáckou. Tím neumenšuji v nejmenším velikých, nedoměřitelných skoro zásluh Masarykových. Jeho zásluhou bylo a jest, že pochopil tuto vývojovou vlnu před jejím příchodem, že rozpoznal toto dějství a jeho rytmus, kdy ještě byly v zárodcích a jen napolo vysloveny, že se jich skoro matematicky nebo hvězdářsky dopočítal, že jim připravoval svou dlouhou závažnou činností myslitele a organisátora půdu u nás a spolupůsobil s nimi za války v cizině. On konal a dokonal své dílo, a dokonal je slavně.

Ale východní poselství sociálně revoluční hledá také nyní své věrozvěsty, myslitele, organisátory, dělníky u nás. Ty, kdož by mu připravovali cestu ne frází, divadelní pózou, strašáctvím a tráskáním jalových hesel, nýbrž myšlenkovým úsilím, tvorbou vědeckou, uměleckou, filosofickou, básnickou, hospodářskou. Nalezne jich? A sdostatek silných, předvídavých, prozíravých?

Tak abychom až udeří veliká hodina, byli více připraveni, než jsme byli v případě prvním. Neboť toho si žádá naše národní čest dobře pochopená.

Postskriptum. Úplně mně vypadla odpověď na *literární* otázku, již jsem si položil na konci kapitoly druhé: Jak se má stavět česká duše ke všem těm literárním a myšlenkovým směrům a proudům, jichž jsem se tam dotkl. Odpověď za mne dává Palacký svým slovem o „potýkání se s římanstvím a němec-tvím“. Všude, kdekoli se setkáš s literárním caesarismem a imperialismem, věz, že narážíš na něco, co neodpovídá duši české. I my ovšem hledáme svůj řád, ale bude *vnitřnější* než vnějškový řád latinský, ve své podstatě geometrický a právní. Náš musí býti jemnější, prolínavější a konec konců vyšší i důsažnější než onen pořádek podmanivý a usurpátorský. Vyšší o celý nový řád. Je-li tamten řád ducha, abych mluvil krásným slovem Pascalovým, bude náš řád lásky.

Poesie, náboženství a politika

Jako každoročně sešla se i letos, nějaký den před 28. říjnem, dramatická porota, aby udělila po státní ceně třem nejlepším českým hrám uplynulé sezóny. Pět porotců — Vodák, Mahen, Engelmüller, Rutte a já — podalo po debatě skoro půl třetí hodiny trvajících, v níž zdůvodňovalo kriticky svou volbu a své zřetele a motivy, své vótum tak, že jmenovalo pět teren spisovatelských. Nespornou většinu měli v těchto ternech Langer se svou Periférií a Dvořák s Bílou Horou; al pari, 3 hlasy a 3 hlasy, zůstali Fischer s Otroky a Hilbert s Druhým břehem. I rozhodl ministr vyučování pro Fischerovy Otroky. Kteréžto rozhodnutí jest nyní částí tisku odsuzováno a napadána porota i ministr. V Tribuně z 13. listopadu se prohlašuje přímo za „kriticky nezodpovědné“, že Druhý břeh, nejzralejší prý domácí drama posledního desetiletí vedle Langrovy Periférie a děl Čapkových, nedostal většiny hlasů! Byla to prý křivda, již ovšem dovršil ministr svým rozhodnutím.

Hlasoval jsem pro Fischerovy Otroky a proti Druhému břehu a hlásím se k tomuto svému rozhodnutí jako ke kriticky úplně zodpovědnému a oprávněnému; a chci je zde zdůvodniti.

Co je Hilbertův Druhý břeh? Frázovitý a povrchní otec, politický machr, materialista a atheista svým názorem životním a světovým. Jeho syn se dopustí politické vraždy; zavraždí ministerského předsedu. Kde otec stanul na půl cestě, syn domyslnil a dořekl poslední slovo; obrátil řeči otcovy v čin a skutek. Po činu se odehraje v něm mučivý proces očištný,

100 o němž se mnoho nedovidáme z vlastního názoru, poněvadž se syn uzavřel před světem ve svém pokojíku. Jest ovšem odkryt jako vrah, souzen a odsouzen k pokutě smrti. Ve chvíli, kdy jest popravován, vysílá svého kněze zpovědníka se svým novým vyšším poznáním ke svému otci: jest Bůh, jest mravní řád, jest svět hodnot. A zdrcený otec se hroutí na kolena a šeptá modlitbu k Bohu dlouho popíranému . . .

Viděl jsem hru Hilbertovu na jevišti, a dávno nebylo mně nic tak odporného jako tento závěr jeho hry a ovšem i celá teze. Všecko se ve mně vzpříčilo: nervy, srdce, rozum. To není ani poesie, ani náboženství, to je prostě mučirna, cosi nad každé pomyšlení hrubého a surového. Aby dostal otce materialistu na kolena před Bohem, dá mu popravít syna, syna, který zabil jeho politického odpůrce! Ale tak se nesmí jednat ani se zvířetem, natož s člověkem. To není, jak se psalo, hra s náboženským nebo idealistickým posláním, s duchovou náplní, namířená proti materialismu doby, nýbrž sám nejhorší materialism, samo nejhorší hmotářství: násilnictví na té ubohé duši lidské. Byť to byla duše bloudící a zatemnělá, jako duše našeho otce a politika, nesmí se s ní takto jednat; ano, právě s ní se takto nesmí jednat! Je-li co nemravné, hrubé myšlenkově i básnicky, nenáboženské a přímo atheistické, je to právě toto vykořistění úzkosti a muk duše otecké!

Náboženství, za nímž stojí kat a které si dělá propagandu smrtí, je mně hnusné. Všechno se ve mně proti němu bouří, a ne naposledy i sám žaludek. Cítím prostě k němu odpor až fyzický. A jsem celou svou duší, celým svým srdcem i rozumem na straně toho ubohého otce socialisty, který neuměl snad myslit ani jednat, neuměl vychovat svého syna, ale přece je neschopen takové rafinovaně surové ukrutnosti, která se páše na něm; je hloupý, ubohý, ničemný snad, budiž, ale není zvrhlý.

Jsou to krutá slova, která zde píši, ale píši je s jasným čelem a s klidnou myslí, poněvadž mně jich nediktuje nijaká osobní nenávisť k Hilbertovi, k níž není v mém případě nejmenší příčiny (nic mně nikdy neudělal a vycházeli jsme spolu vždycky

osobně s dokonalou a zdvořilou kolegiálníostí). Že je musím napsat, víc než Hilbert jest vinen dnešní stav naší kritiky, který má za následek dokonalý zmatek v základních věcech tvorby umělecké.

Kdybychom měli dobrou, literárně vzdělanou kritiku, musilo by jí býti otevřeně řečeno, podle koho jest vytvářena nejen poslední scéna, ale i celá teze Hilbertova Druhého břehu. Čestná, literárně myslivá kritika musí vidět a říci, že podle Bourgetova Žáka. Na konci tohoto díla Bourgetova je to nevěrecký positivistský filosof Adrien Sixte, který je sražen k zemi a přinucen k modlitbě k popíranému Bohu za stejných okolností jako ve hře Hilbertově otec politik. Jeho žák domyslel za něho také jeho teorii a obrátil ji ve skutek: také zavraždil . . . A u jeho mrtvého těla, které skolil mstitel jeho oběti, klesá na kolena nevěrecký materialista a libre penseur, a ozářen na chvíli vyšším poznáním, šeptá modlitbu . . .

Kdybychom měli literárně vzdělanou a zodpovědnou kritiku, musila by býti jasná myslitelská a básnická filiace Hilbertova Druhého břehu. Musilo by býti pověděno, že se celou svou vnitřní strukturou staví po bok dílu Bourgetovu, typickému ve Francii dílu novokatolickému, royalistickému, tradičnímu a kontrarevolučnímu, dílu, které se inspiruje reakční theokratickou filosofií de Maistrovou.

Ale není třeba ani hlubšího vzdělání literárněhistorického, pouhý poctivý pohled na scénu, v níž kněz přináší ze záhrobní poselství domněle idealistické, poučí tě sdostatek. Ani chvíli nemůžeš býti v dané situaci na pochybách: jde o dílo vysloveně kontrarevoluční, poněvadž revolučnost jest zde spojena pojmově s atheismem a beznáboženskostí a náboženskost a idealism filosofický s reakcí popírající a potírající úplně revoluční minulost otcovu i synovu. Zde je ten dialektický trik, který je třeba odmítnout právě ve jméno náboženství a ve jméno skutečného idealismu.

Hra Hilbertova je hra velmi dobře udělaná, hra účinná jevištně, logicky soustředěná a lepší po té stránce než jiné jeho

práce; ale dílo ve svém básnickém jádře porušené a nahnílé. Nikoliv dílo myslitele nebo básníka, nýbrž machwerk, sudermanovština, trochu lépe jen maskovaná. A zejména ne dílo ducha náboženského, nýbrž stranika politického, které jen nábožensky dekoroval a povrchně filosoficky přetřel: jemu není náboženství vnitřní zkušenost a pravda nitra, nýbrž jen vnějšková efektní zbraň dialektická. Jde o ošklivé matení hodnot a nečisté míšení duchovních sfér; jde o nebezpečný básnický padělek očividně hrubé nevybíravosti. Že se nenašel náboženský člověk, který by protestoval ve jméno náboženství, budiž: není v Čechách mnoho náboženských lidí, a ti nechodívají snad do divadla. Ale že to neuráželo ničí *jemnost proslé lidskou*, je nepochopitelné. A že oficiální kritika pojala a traktovala toto zcela vnějškové a krajně materialistické drama Hilbertovo za hru duchovního a nábožensko-metafysického hodnocení života, je a zůstane hanbou, za niž se budou rdít ještě naši potomci za půl století.

Ne, stokrát ne! Bůh, kterého zvěstuje kněz, jenž přichází z popraviště nebo jiných lidských jatek, není bůh, nýbrž krvavý hadroš. Popírám ho. Můj Bůh není bůh krve, msty, odvety „oka za oko, zubu za zub“, nýbrž Bůh lásky a svatosti, miliardy mil vzdálený od každého duchovního politikaření a tržnictví a našeho lžikritického onucnictví a hadrářství. Neznám frivolnějšího znesvěcení té výsostné bytosti nad to zde, které se projevilo v případě Hilbertově.

Mladý Machar napsal v knížce „1893—1896“ báseň „Vise“, v níž glorifikuje tři anarchisty činu, tři vrahy proslulé v letech devadesátých: Ravachola, Vaillanta, Henryho. Tam po naplnění času a skonání světů Kristova ruka žehná dvěma gilotinám, jimiž byli popraveni tito buřiči proti společnosti, jako místům, kde byla kdysi vražděna idea: pařížské a montbrisonské. Tenkrát se mně ta báseň velmi líbila. Dnes bych proti ní protestoval. Gesto Kristovo v ní by se mně dnes jevilo jako teatrální, jako pozérství, jako revoluční fráze. Ne, řekl bych si, *tam* nemůže být Kristus, *tam* byl a tam může státi jen Omyl a odpuštění omylu. Ale ještě méně — tisíckrát méně! — může být Kristus

nebo Bůh tam, odkud přichází kněz Hilbertův dobít zmučené srdce otcovo; co přináší na svém jazyku, nemůže být poselství vyššího poznání, nýbrž jen rafinovaný dialektický úskok, jak se zmocnit vlády příliš, ach příliš pozemské . . .

Hilbertova hra je divadelně účinná, ale i klamivá, hra znesvěcení a zneužití nejvyššího a nejčistšího, co jest, k věcem mučivě špinavým a ošklivým: k denní politice. Něco, čemu říkám atheism srdce, praktický atheism. Hlasoval-li jsem proti ní, odmítal jsem s plným uvědoměním a s plnou zodpovědností *tuto* politiku jako nedůstojnou poesie, jako vražednou pro poesii. Po jiné mně naprosto nic není a nebylo. Nemusím snad ujišťovat, že jsem svým odmítnutím Hilberta nechtěl chránit a nechránil „politické machry“, ať té neb oné barvy. Nikoliv! Ti si zasloužili již dávno svého biče nebo pranýře dramatického. Jenže chtěl-li je Hilbert zasáhnouti, měl napsati satirickou komedii, a ne tuto zmatenou a ve svém jádře zvrácenou hru problémovou, která je tak křivě myšlena a koncipována, že jim zjednává u slušného člověka sympatie, alespoň pokud jsou obětí jeho idealisticky kontrarevolučního násilnictví . . .

Tragédie Fischerova není také bez vad. Psal jsem o ní obšírně v jednom čísle Varu letos na jaře, mohu tam jen odkázati. Zejména celý motiv nějakého rajského ostrova, kam se chtějí otroci přeplaviti a kde chtějí založiti nějakou komunistickou říši, pokládám za organickou vadu té básně. Ale ta Spartakova vise křížů, na nichž pňí jednou Římané a podruhé otroci a zase Římané a otroci . . . a zase Římané a otroci . . . až snad do nekonečna, ta vise, již jest zrytmována tato tragédie a již jest nesena, je něco básnický i nábožensky čistého a krásného. Ji stojí Fischer i kladně nad Hilbertem. Proto jsem dal hlas jemu v plné zodpovědnosti a s nejlepším svědomím.